

ЈЕДАН СРЕДЊОВЕКОВНИ МАЧ ИЗ ЗЕМУНА СА ПРЕДСТАВОМ КРСТА

У Збирци српске средњовековне и византијске уметности Народног музеја у Београду чува се један мач, случајно откривен септембра 1948. године у Земуну, на пристаништу. Предмет је, од налазача Милована Пантића из Београда, откупљен у јануару 1949. године.¹

Двосекли мач, инв. бр. 644, сачуван је у дужини од 62,5 cm (сл. 1). Израђен је од гвожђа, ливењем, ковањем и каљењем. Доњи део сечива и врх мача недостају. Димензије сечива су 44x5,3 cm, рукохвата 14x3,8 cm. Дужина накрснице је 20 cm, пречник јабуке 5,5-5,8 cm. Тежина мача, у сачуваној дужини, износи 1.577 g. Јабука је масивна, дискоидног облика, са закошеним бочним ивицама и наглашеним кружним испупчењем на обе стране. На врху јабуке је закивак у облику четворостране пирамиде. При дну рукохвата се са једне стране налазе два неправилна уреза у облику латиничног слова X, скоро симетрично постављена, а са друге стране су два линијска уреза. Накрсница је равна, помична, квадратног пресека са зарубљеним угловима. Дуж сечива мача и на делу

рукохвата налази се жлеб. Унутар жлеба, са обе стране, 13,5 cm испод накрснице, тауширана је у злату (?) представа стилизованог крста (сл. 2)². Крст је са једне стране формиран од четири једнокрака троугла, чији су врхови спојени у централном квадратном пољу, док су са друге све ивице крста заобљене. На мачу су констатована следећа оштећења и деформације: јабука и горњи део рукохвата су повијени, средишњи део сечива савијен, а на делу изнад таушираног крста постоји напрлина. Повученост једног крака накрснице изван хоризонталне осе представља секундарну механичку деформацију.

Постављање случајних налаза у историјски контекст, услед недостатка основних археолошких података и физичко-хемијских анализа метала, могуће је само на основу посматрања свих карактеристика потребних за њихову типолошку атрибуцију. Поступак за утврђивање идентитета оружја је сложен, чак и у случајевима када је предмет сигниран.

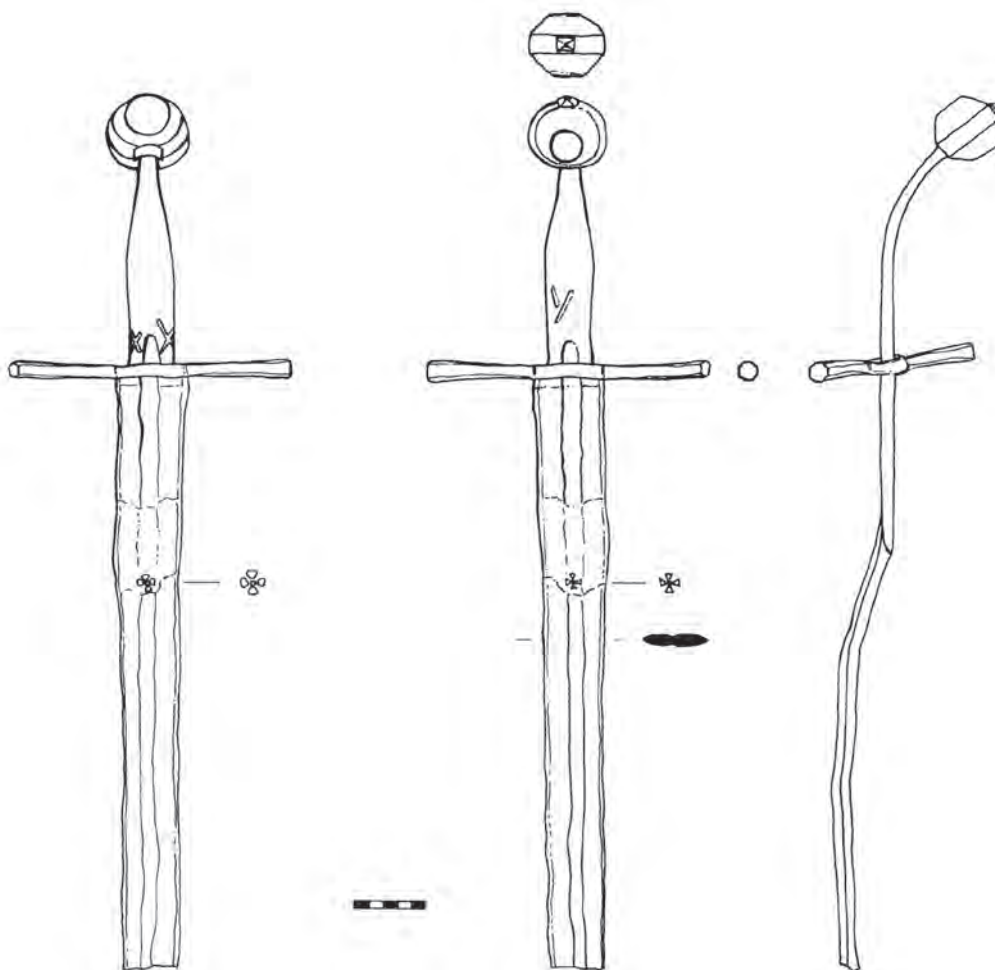
Мачеви спадају у врсту хладног, нападног, сечног, бодног и ударног оружја.³

¹ Архив Народног музеја, Деловодни протокол бр. 43, од 14. I 1949.

² Анализа метала којим је изведено тауширање досад није урађена. У инвентарској књизи Збирке забележен је податак да је тауширање изведено златом. Детаљним прегледом мача, нарочито сечива, извршеним у Одељењу за конзервацију археолошких предмета Народног музеја у

Београду, нису констатовани трагови других украса.

³ О средњовековном мачу: Лемајић Н., Мач, Оружари, Оружје, у: *Лексикон српског средњег века*, Београд 1999, 386-387, 474-477; Веселиновић А., Војска, у: *Лексикон српског средњег века*, Београд 1999, 99-102; Михаљчић Р., Мачоноша, у: *Лексикон српског средњег века*,

Сл. 1: Цртеж двосеклог мача из Земуна са представом крста
 Fig. 1 Double-blade sword with a cross motif from Zemun

Основ њихове типологије јесу облици на-
 крснице и јабуке.⁴ Главна карактеристика
 мачева XIV века у јужној Европи – јабука

дискоидног облика са кружним испупчењем
 на обе стране, позната је у неколико ва-
 ријанти и представља старо медитеранско

Београд 1999, 387; Petrović Đ., *Dubrovačko oružje u XIV veku*, Beograd 1976, 20-22, 163-165 (са исцрпним изворима и литературом); Петровић Ђ., *Оружје Србије и Европа XII-XIV век, у: Европа и Срби*, Београд 1996, 145, 147, 148, 156, 160; Pribaković D., *Оружје на зидном сликарству Србије и Македоније, Vesnik Vojnog muzeja I*, Beograd 1954, 53-83; Vukanović T. P., *Оружје у средњовековној Србији, Bosni i Dubrovniku, Glasnik Muzeja Kosova i*

Metohije VII-VIII, Priština 1964, 245-302; Škrivanić G., *Izrada i nabavka oružja u srednjovekovnoj Srbiji, Vesnik Vojnog muzeja 4*, Beograd 1957, 295-298; Milosavljević B., *Mačevi IV-XX veka u zbirkama Vojnog muzeja*, Beograd 1993, 5-20, 23-30.

⁴ Šercer M., *Mačevi, bodeži, noževi*, Zagreb 1976, 8-13; Milosavljević B., *op. cit.*, 8-17; Petrović Đ., *op. cit.*, 1976, 19-27; Ruttkay A., *Waffen und Reiterausrüstung des 9. bis zur ersten*

културно наслеђе.⁵ Наведеном типу припада и масивна дискоидна јабука земунског мача. Неправилни урези са обе стране рукохвата овог мача могу представљати неку врсту ознака, или трагове алатке коришћене за његово прихватање приликом ковања. На основу облика јабуке и накрснице и

Београду.⁶ Овај мач, идентификован као производ италијанских радионица, датован је у крај XII или почетак XIV века.⁷ Накрснице квадратног пресека са зарубљеним угловима, које се налазе на мачевима из Земуна и Војног музеја, нису познате на предметима ове врсте у Србији.⁸

Сл. 2: Средњовековни мач из Земуна
Fig. 2 Medieval sword from Zemun

према својим димензијама, мач из Земуна је најсличнији примерку са непознатог налазишта који се чува у Војном музеју у

У средњовековној мисли, која је тражила дубоко духовно значење за предмете свакодневне намене, мач је представљао нај-

Hälfte des 14. Jahrhunderts in der Slowakei I-II, *Slovenská archeológia*, 24/2, Bratislava 1976, 249; Кирпичников А. Н., Медведев А. Ф., Вооружение, у: *Древняя Русь, город, замок, село*, Москва 1985, 300-308, 326.

⁵ Petrović Đ., *op. cit.*, 1976, 20-22.

⁶ Milosavljević B., *op. cit.*, 23, kat. 3, sl. na str. 3, 15 i 26. Жиг радионице, угравиран на сечиву овог мача, указује на његово немачко порекло.

Сечива израђивана у Немачкој често су извожена у јужноевропске радионице, где су мачеви добијали финални изглед.

⁷ Петровић Ђ., *op. cit.*, 1996, 147-148, 156, сл. 5 на стр., 148.

⁸ Потпуна компарација мачева није могућа, будући да су у стручној литератури подаци о овим предметима често непотпуни и без одговарајућих илустративних прилога.

племенитије од свих оружја, јер обликом симболизује крст Христове смрти. Међутим, представа крста на средњовековним мачевима није увек морала имати симболично значење, већ је могла бити и само формална ознака.⁹ Представа крста на сечиву земунског примерка, стилизована на овакав начин, досад није евидентирана на средњовековним мачевима у Србији.¹⁰ Међу мачевима XIV-XV века откривеним у Србији, а нарочито на територији Београда, нема аналогije за земунски примерак.¹¹ Међу европским мачевима из XIV и са почетка XV века паралеле налазимо у примерцима откривеним у Немачкој,¹² Пољској¹³ и Швајцарској,¹⁴ као и једном који се чува у Музеју уметности у Кливленду (САД).¹⁵ У Русији је овај тип, познат као романски, заступљен на локалитетима из времена од друге половине XI до XIV века.¹⁶

⁹ Petrović Đ., *Oружје*, у: *Istorija primenjene umetnosti kod Srba I*, Beograd 1977, 130.

¹⁰ Слично стилизована представа крста забележена је на старијим налазима са Београдске тврђаве: на једном каменом довратнику, датованом у X-XI век, и на рамену византијске амфоре (магарика) из XI века (Бајаловић-Хаци-Пешић М., Унутрашње уређење београдског града II, *Годишњак града Београда XXXIX*, Београд 1992, 38-39, сл. 12/1, 51-52, сл. 24). Крст је најчешћи симбол на мачевима XIV века у Србији. На сечивима се појављује самостално или у комбинацији са другим мотивима: уписан у круг, у концентричне кругове, са још једним крстом, уз представу вука, једнорога, срца, са цветом, штитом и слично (Milosavljević В., *op. cit.*, 8-9, 19, сл. 4; Petrović Đ., *op. cit.*, 1976, 160; Birtašević М., *op. cit.*, 104).

¹¹ Birtašević М., Мачеви „vukovci“ у jugoslovenskim zbirkama, *Vesnik Vojnog muzeja* 13-14, Beograd 1968, 87; Поп-Лазих П., Каталог средњовековног оружја и опреме у Историјском

У XIV веку, Београд са околином је највећим делом био под угарском доминацијом. Српско-угарски односи за време Милутина и Душана одвијали су се у знаку сукоба око пограничних области. Као једно од пограничних утврђења на средњем Дунаву, Београд је, свакако, био важна станица на овом речном путу. Дунавом се обављао транспорт, између осталог, и ратног материјала из Угарске, Аустрије и Немачке. Један од забележених датума је боравак угарског краља Лајоша I у Земуну 1354. године, одакле се преко Београда упутио у Србију.¹⁷ Представљени мач је, вероватно, коришћен приликом неког од војних сукоба у XIV веку у Земуну или његовој околини. Власник мача је могао бити припадник најамничке војске, којих је било на обе стране, и чије је оружје, углавном, припадало медитеранском културном кругу.

музеју Србије, *Зборник Историјског музеја Србије* 20, Београд 1983, 164, 189-190; *Оружје и опрема средњовековног ратника у Србији* (каталог изложбе), Београд 1988, Т. I; Марковић О., Средњовековни мачеви из околине Чачка и Краљева, *Зборник радова Народног музеја XVIII*, Чачак 1988, 137-141; Milosavljević В., *op. cit.*, 23-30.

¹² *Kaiserburg – Museum des Germanischen Nationalmuseums*, Führer durch die Schausammlung, Nürnberg 2001, 29, Abb. 20, 3.

¹³ *Broń średniowieczna z ziem Polkich*, Łódź 1978, 36, Nr. kat. 77, Fot. Tabl. 20.

¹⁴ *Armes anciennes des collections Suisses*, Genève 1972, 22, 53, 126.

¹⁵ *Arms and armor*, The Cleveland Museum of Art, New York 1998, 110, 172/195.

¹⁶ Кирпичников А. Н., Медведев А. Ф., *op. cit.*, 300-308, 326, Т. 114, 18-25.

¹⁷ Калић-Мијушковић Ј., *Београд у Средњем веку*, Београд 1967, 75.

A MEDIEVAL SWORD WITH A CROSS MOTIF FROM ZEMUN

Veselinka Ninković

The Medieval Serbian and Byzantine Art Collection of the National Museum in Belgrade includes a sword accidentally discovered in the docklands area of Zemun, on the right side of the Danube, in 1948. The double-edged iron sword with a straight cross-guard has been preserved to a length of 62.5 cm. The fuller on either side of the blade is damascened with a stylized gold (?) cross 13.5 cm below the cross-guard. A similar stylization of the cross motif has not so far been registered on medieval swords from Serbia. From the shape of its pommel and cross-guard the sword has been identified as the Romanesque type. The fourteenth- and fifteenth-century swords discovered in Serbia, and especially in the Belgrade area, provide no analogies; it shows closest resemblance to the sword from the Military Museum, Belgrade, identified as an Italian work from the late thirteenth or the fourteenth century. As to European fourteenth- and early-fifteenth-century

swords, parallels may be drawn with finds from Poland, Germany, Switzerland, etc. In Russia, swords of the type occur at sites from the mid eleventh to fourteenth centuries.

For the greater part of the fourteenth century Belgrade and its environs were under Hungarian rule, and Serbian-Hungarian relations marked by conflicts over the borderland areas. As a frontier fortress on the Middle Danube, Belgrade must have been an important station on this major waterway used for freight transport, including the shipment of military equipment from Hungary, Austria and Germany. One of the recorded events is the visit of the Hungarian king Lajos I to Zemun in 1354, from where he proceeded to Serbia via Belgrade. Probably used in a fourteenth-century armed conflict at or around Zemun, the sword may have been a mercenary's possession; mercenaries were hired by both sides and their weapons largely belonged to the Mediterranean culture circle.

